

בוהמיה ומורביה, פרוטקטורט

(Protektorat Böhmen Und Mähren). שמו של שטח צ'כיה בשלטון הכיבוש של הגרמנים ממרס 1939 עד מאי 1945. הרפובליקה הצ'כוסלובקית קמה ב- 28 באוקטובר 1918, עם התמוטטותה של ממלכת אוסטריה-הונגריה בתום מלחמת-העולם הראשונה. בועידת מינכן ב- 29 בספטמבר 1938 נקרע מצ'כוסלובקיה חבל הסודטים ונמסר לגרמניה, ובעקבות זאת סיפחו גם הונגריה ופולין שטחים מצ'כוסלובקיה, סלובקיה וקרפטו רותניה (ראה קרפטורוס) קיבלו אוטונומיה מלאה, והרפובליקה הצ'כוסלובקית הראשונה באה אל קיצה. הרפובליקה השנייה התקיימה חמישה חודשים בלבד. באמצע מרס 1939 פרץ משברא בצ'כו-סלובקיה (המקף בין צ'כו לסלובקיה היה הביטוי הסמנטי למבנה הפדרלי של הרפובליקה השנייה), ובעידוד הגרמנים הכריז ראש-הממשלה האוטונומית של סלובקיה, יוזף טיסו, על עצמאות ארצו. למחרת היום, ב- 15 במרס 1939 כבשו הגרמנים את צ'כיה, ובכך בא הקץ של הרפובליקה השנייה. ב- 16 במרס הכריז היטלר על 'פרוטקטורט' (חסות) של גרמניה על צ'כיה, וניתנו לה שמות חבליה בגרמנית, בוהמיה ומורביה; קרפטו רותניה סופחה להונגריה. למעשה נהיו בוהמיה ומורביה לחלק מהרייך הגרמני.

ברון קונסטנטין נירט מונה ל'פרוטקטור' הרייך, קרל הרמן פרנק, מנהיג מפלגת הסודטים הגרמנים, מונה למזכיר המדינה, ולכל עמדות השלטון המרכזיות מונו פקידי הרייך, והם פיקחו על הרשויות הצ'כיות המקומיות באמצעות המועצות הגרמניות (Landräte). רשמית נותר על כנו הנשיא הצ'כי אמיל האכה, וכן ממשלה צ'כית 'אוטונומית' שפעולותיה היו כפופות לחלוטין לאינטרסים פוליטיים, כלכליים וצבאיים של הרייך השלישי. מאז כיבוש צ'כיה בידי הגרמנים השתנה גורל היהודים בכל אחד מחלקיה הקודמים של צ'כוסלובקיה, הפרוטקטורט, סלובקיה וקרפטורוס.

ערב הכיבוש בידי הגרמנים היו בשטחי הפרוטקטורט 136 קהילות יהודיות, ומספר התושבים היהודים היה 118,310, על-פי ההגדרה הגזענית של חוקי נירנברג. מיד לאחר הכיבוש החל גל מאסרים שכונה בצופן 'מיבצע גיטר' (Aktion Gitter); מיבצע (סורגים), ובמהלכו נאסרו בעיקר מהגרים מגרמניה, אנשי ציבור צ'כים ויהודים. הסתות ורדיפות נגד היהודים החלו לקבל צביון קולני, בהנהגת הארגון 'ולאיקה' (Vlajka; 'הדגל'), הקיצוני ביותר בין ארגוני הפשיסטים, שהיה פעיל בעיקר במורביה. בימים הראשונים לכיבוש החלו צעדים נגד יהודים: בתי-הכנסת של וסטין (Vsetin) וייהלווה (Jihlava; בגרמנית Iglau) הועלו באש. בפלזן (Plzen) ובברנו (Brno) נערכו פשיטות על יהודים בבתי-קפה והם הותקפו ברחובות בתואנות שונות.

ביוני 1939 הגיע לפראג אדולף איכמן והקים שם את הלשכה המרכזית להגירת יהודים, במטרה לעודד הגירה בהיקף גדול. עד אוקטובר 1941, כאשר נאסרה ההגירה, הצליחו לפני

האומדנים 26,629 יהודים לעזוב את המדינה באורח חוקי או בלתי חוקי. ביניהם היו 2,500 שהגיעו לארץ-ישראל בשלוש קבוצות (במרס 1939, באוקטובר 1939 ובינואר 1940) במסגרת הסכם ההעברה שנחתם ב-13 בינואר 1939 בין משרד האוצר הצ'כי ובין הסוכנות היהודית. אחרים היגרו לבריטניה, לארצות-הברית ולדרום אמריקה או נמלטו לפולין השכנה. החלוץ ועלית הנוער העבירו מאות ילדים ובני נוער לבריטניה, לדנמרק ולהולנד להכשרה חקלאית. לאחר הקמת המועצה הלאומית הצ'כית בלונדון (לימים - ממשלת צ'כוסלובקיה בגולה, בהנהגתו של אדורד בנש, נשיאה השני והאחרון של הרפובליקה הראשונה), נקראו חיילי המילואים במדינות בעלות-הברית ובמדינות ניטרליות להתגייס לצבאות בעלות-הברית. כ-2,000 יהודים יוצאי צ'כוסלובקיה בארץ-ישראל התגייסו ליחידות הצבא הצ'כוסלובקי, לחמו בדנקרק ואחר-כך השתתפו במערכות בעלות-הברית במזרח התיכון. ב-1941 הוקמה בברית-המועצות דיוויזיה צ'כוסלובקית, ו-70% מחייליה היו יהודים.

על-פי צו מיום 21 ביוני 1939 נצטוו היהודים להירשם, ואחר-כך נצטוו למכור חפצי זהב, פלטינה, כסף ותכשיטים יקרי ערך לסוכנות הרכש הציבורית 'האדגה' (Hadega) ולהפקיד את כל מניותיהם, איגרות החוב והבטוחות שלהם בבנקים לסחר חוץ. שיטות מרמה, אימים, סחטנות וכוח הופעלו במטרה להשתלט על מפעלים של יהודים על-ידי 'אריזציה'. הערך הכלל של רכוש היהודים שהפקיעו הגרמנים בפרוטקטורט הוערך ב-17 מיליארד קרונות של 1940.

בפרוץ המלחמה בספטמבר 1939 החל גם שלטון הטרור. צווים ופקודות הוצאו להגבלת חופש התנועה של היהודים, הם פוטרו ממשרותיהם ונמנעו מהם הקצבות מזון מסויימות (סוכר, טבק ופריטי לבוש). בין בני-הערובה שנאסרו ונשלחו למחנות ריכוז היו יהודים נכבדים רבים.

כבר באוקטובר 1939 אירעו הגירושים הראשונים. כ-3,000 יהודים ממורבסקה אוסטרבה (Moravska Ostrava) ומפרידק-מיסטק (Frydek-Mistek) נשלחו ל"מרכזי הסבה מקצועית" בניסקו (Nisko) שבאיזור לובלין (ראה לובלין, זרזוט-). ב-24 בנובמבר 1939 החל לצאת לאור השבועון הדו-לשוני Jüdisches Nachrichtenblatt; Zidovske LISTY (חדשות יהודיות) כבטאון, מצונזר בידי הגסטפו, של הארגונים היהודיים הדתיים ואחרי-כן של היודנרט (מועצת זקני היהודים בפראג; Ältestenrat Der Juden In Prag). סילוק ילדים יהודים מבתי-הספר הכלליים והגבלות אחרות, כגון איסור השימוש בטלפונים ובתחבורה ציבורית, יצרו בעיות חמורות לאוכלוסייה היהודית. היהודים היו חייבים לארגן לעצמם מערכת חינוך, עבודה סוציאלית וסעד לחולים ולקשישים, ובעיקר לעסוק בהקניית שפות ומקצועות חדשים ליהודים כדי לאפשר להם להגר לארצות אחרות.

הקהילה היהודית הדתית בפראג, שהיתה כפופה לסמכות הלשכה המרכזית להגירת יהודים, היתה בהנהגת שניים מחברי התנועה היהודית-הצ'כית המתבוללת, והם היושב-ראש דוקטור

אמיל קפקה והמזכיר דוקטור פרנטישק ויידמן. לאחר שקפקה היגר ללונדון מינתה הלשכה המרכזית את ויידמן ליושב-ראש, ויעקב אדלשטיין, מנהל המשרד הארץ-ישראלי בפראג, מונה לסגן יושב-ראש. חברים בכירים אחרים היו אוטו צוקר, הנוש בון, מרי שמולקה, הנה (חנה) שטיינר, דוקטור פרנטישק פרידמן, דוקטור פרנץ קאהן, דוקטור אדולף בנש ודוקטור ליאון יאנוביץ.

בהדרגה הפכו המחלקות השונות של הקהילה היהודית הדתית בעל כורחן למכשירים של הרשויות הגרמניות ותפקידיהן הוגדרו מחדש. תפקידים כגון חיסול רכוש יהודים, עבודת כפייה וסיוע למגורשים היו לשגרה בסדר יומן. כל עיכוב נחשב לחבלה שדינה מוות.

בראשית ספטמבר 1941 נצטוותה הקהילה היהודית הדתית להכין מיפרט סטטיסטי של האוכלוסייה היהודית. מספרם של כל היהודים הגיע ל-88,105, והם נצטוו לענוד טלאי צהוב (אות קלון), ולחיות בבידוד מוחלט.

זמן קצר אחרי שמונה לפרוטקטור הרייך בפועל, זימן רינהרד הידרריך פגישה בארמון הרדצ'ני (Hradcany), מקום מושבו, כדי לדון ב'פתרון בעיית היהודים'. הוחלט לרכז את היהודים תושבי הפרוטקטורט ולאחר ש'יפחת מספרם באופן ניכר כתוצאה מתמותה' לשלחם ל'מזרח'. תחילה יצאו באוקטובר-נובמבר 1941 חמישה משלוחים מפראג ללודז', בינואר 1942 יצאו שני משלוחים מטרזיינשטט לריגה, ובנובמבר 1941 יצא משלוח אחד מברנו למינסק. גורלם של הנשלחים הללו היה כגורלם של מיליוני יהודי פולין וברית-המועצות. רובם המכריע נרצחו במחנות בלז'ץ, חלמנו, טרבלינקה ומידנק. אחרים נרצחו בפורט התשיעי שליד קובנה.

מ-24 בנובמבר 1941 עד 16 במרס 1945 יצאו 122 רכבות ובהן 73,608 יהודים מהפרוטקטורט לטרזיינשטט. בשנים 1942-1944 גורשו 60,399 מהם לאושוויץ ולמחנות השמדה אחרים, ומהם שרדו אחרי המלחמה 3,227 בלבד. בעת פעולת הגמול על הריגת היידריך בפראג ב-27 במאי 1942, יצא ב-10 ביוני לפולין משלוח מיוחד של 1,000 יהודים מהפרוטקטורט. באויזד (Ujazd) נצטוו היהודים לכרות את קברי עצמם ואחרי-כן נרצחו. את הרכוש הנטוש של היהודים – טקסטיל, פרוות, רהיטים, כלי זכוכית ובדולח – איחסן משרד הנאמנות (Treuhandstelle) שהקימו הנאצים ב-54 מחסנים. 11 בתי כנסת בבירה שימשו למטרה זו.

ב-8 בפברואר 1943 אורגנה הקהילה היהודית הדתית מחדש כ'מועצת זקני יהודי פראג'; כלומר יודנרט, ובראשה עמדו זאלו קרמר וסגנו הרברט לנגר. 'זקן היהודים' (Judenälteste), ראש היודנרט) האחרון, מיולי 1943, היה דוקטור פרנטישק פרידמן, וסגנו, הממונה על ענייני המינהל, היה אריך קראוס.

המשלוח רב ההיקף האחרון של יהודים 'גמורים' (Voljuden), כלומר, שאינם צאצאים של נישואי תערובת), יצא מפראג בקיץ 1943. פרט לחברים במועצה היהודית ובני משפחותיהם נותרו בפרוטקטורט רק בני זוג יהודים מנישואי תערובת. ב-31 בדצמבר 1944 היה מספרם

6,795. בסוף ינואר וראשית פברואר 1945 נשלחו 4,243 יהודים לטרזיינשטט. בעת שחרורה של צ'כוסלובקיה במאי 1945 היה המספר הרשמי של היהודים בפרוטקטורט 2,803.

לפני גירוש היהודים למחנות ההשמדה הצליחה הנהגת הקהילה היהודית והעילית התרבותית של יהודי פראג להציל מהרס את המורשת הדתית-התרבותית של יהודי בוהמיה ומורביה. הנאצים התכוונו להציג אוספים אלה ב'מוזיאון מרכזי של הגזע היהודי המושמד', אך האוצר העשיר הוא הפך לאוסף יודאיקה המוצג במוזיאון היהודי בפראג, מורשת יקרת ערך של 77,297 קורבנות יהודים ששמותיהם חרוטים על כותלי בית-הכנסת 'פינקס'.